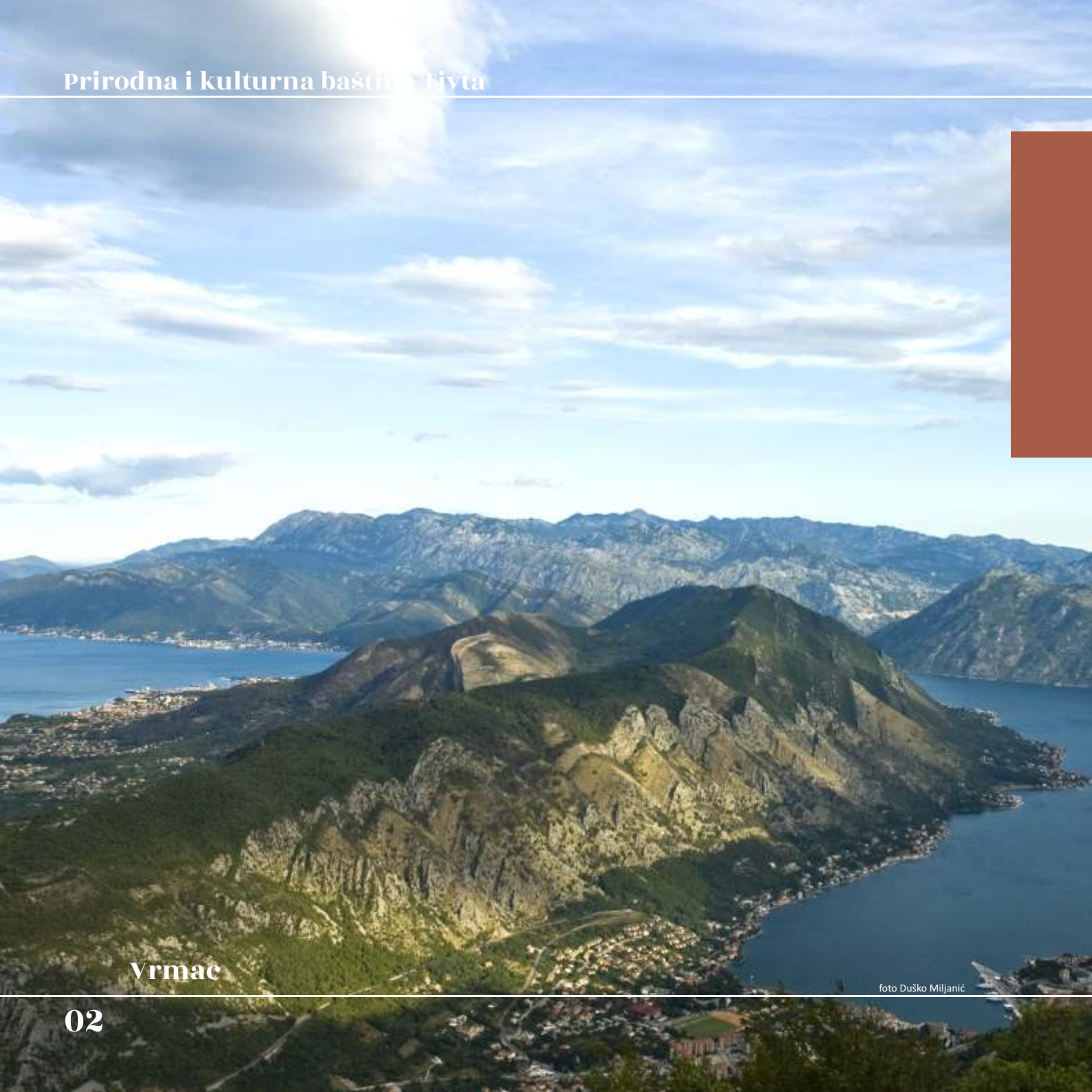

An aerial photograph of the Tivat bay and town in Montenegro. The bay is filled with numerous boats and yachts. The town is built on a hillside overlooking the water. In the background, there are dark, forested mountains. A decorative horizontal bar with segments of brown, green, orange, purple, red, and grey is positioned at the top of the image. The title 'Prirodna i kulturna baština Tivta' is overlaid in white serif font at the bottom right.

Prirodna i kulturna baština Tivta

Prirodna i kulturna baština Tivta

Vrmac

foto Duško Miljanić

Aleksandra Kapetanović

Područje opštine Tivat kao dio Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora na Listi svjetske baštine UNESCO-a

Prostor opštine Tivat dio je Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora koje se nalazi na Listi svjetske baštine UNESCO-a, najprestižnoj međunarodnoj listi na kojoj su kulturna i prirodna dobra koja imaju *izuzetnu univerzalnu vrijednost* za čovječanstvo. Na ovoj Listi trenutno se nalazi 1157 prirodnih, kulturnih i mješovitih dobara iz cijelog svijeta. Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora, koje obuhvata Kotorsko-Risanski dio Bokokotorskog zaliva, upisano je na Listu svjetske baštine među prvih 60 lokaliteta, još 1979. godine, dok je njegova zaštićena okolina

(bafer zona), koja obuhvata cijeli zaliv i njegovo zaleđe, definisana 2011. godine.

Jedan **dio Vrmca** koji se nalazi na teritoriji opštine Tivat, uz administrativnu granicu sa opštinom Kotor, je **dio samog Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora**, dok se **cijela teritorija opštine Tivat nalazi u okviru zaštićene okoline Područja Kotora**.

Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora čini „**harmoničnu simbiozu prirodnih fenomena i graditeljskog nasljeđa**.”¹ Njegova **izuzetna univerzalna vrijednost** zbog koje se nalazi na Listi svjetske baštine UNESCO-a se ogleda u „kvalitetu njegove arhitekture u utvrđenim i otvorenim gradovima, naseljima, palatama i manastirskim kompleksima, te njihovoj harmoničnoj integraciji sa kultivisanim terasastim predjelom na obodima visokih stjenovitih planina”². Ono predstavlja i „jedinstveno svjedočanstvo o izuzetno važnoj ulozi koju je imao tokom vjekova u širenju mediteranske kulture na Balkanu.”

Iako u vrijeme nominacije Područja Kotora **kulturni pejzaž**, koji “predstavlja zajedničko djelo prirode i čovjeka”³, nije bio prepoznat kao vrsta kulturne baštine, cijelo zaštićeno područje

¹ Nominacioni dokument, 1979.

² Retrospektivna izjava o izuzetnoj univerzalnoj vrijednosti, 2014.

³ UNESCO-va Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine je prvi međunarodni dokument koji 1992. godine prepoznaje kulturni pejzaž kao vrstu kulturne baštine.

posjeduje sve karakteristike kulturnog pejzaža, u kome su neraskidivo i u skladu povezani prirodno okruženje, kontinuitet kulturnih tradicija i graditeljstvo. Neke od osnovnih karakteristika kulturnog pejzaža Područja Kotora su homogenost cjeline, isti graditeljski rječnik, zajednička kulturna istorija. Ova zajednička svojstva oblikovala su karakter prostora i njegov identitet. Posebno se mogu izdvojiti sljedeće karakteristike kulturnog pejzaža Područja Kotora i njegove zaštićene okoline:

- Integritet i kohezija opšte strukture pejzaža – četiri zaliva i njihova kulturna dobra predstavljaju integralnu cjelinu;
- Vizuelna osa »sjever-jug«, koja povezuje Perast preko Veriga sa arhipelagom Tivatskog zaliva i sa poluostrvom Luštica; ova osa ima ulogu integratora kulturnog pejzaža;
- Vizuelni reperi pejzaža: na primjer, ostrva naspram Perasta, zvonici crkava koji formiraju važne vizuelne perspektive;
- Horizontalnu strukturu pejzaža čiji oblik sačinjava smjenjivanje priobalnih naselja i istorijski gradovi sa zelenim zonama oko zaliva;

- Vertikalni profil pejzaža: strme padine koje imaju specifičnu vertikalnu strukturu;
- Specifične zone pejzaža: kao što su vještačko ostrvo Gospe od Škrpjela, tvrđava iznad Kotora ili zona sa izvorima i mlinovima u Morinju, slane močvare i dr.

Zaštićena okolina određenog područja Svjetske baštine definiše se sa ciljem njegove djelotvorne zaštite. Ona „uključuje neposredno okruženje nominovanog dobra, važne vizure i druga područja ili svojstva koja su funkcionalno važna kao podrška dobru i njegovoj zaštiti.“⁴ Prema Zakonu o zaštiti kulturnih dobara zaštićena okolina nepokretnog kulturnog dobra ima zaštitu kao i kulturno dobro.

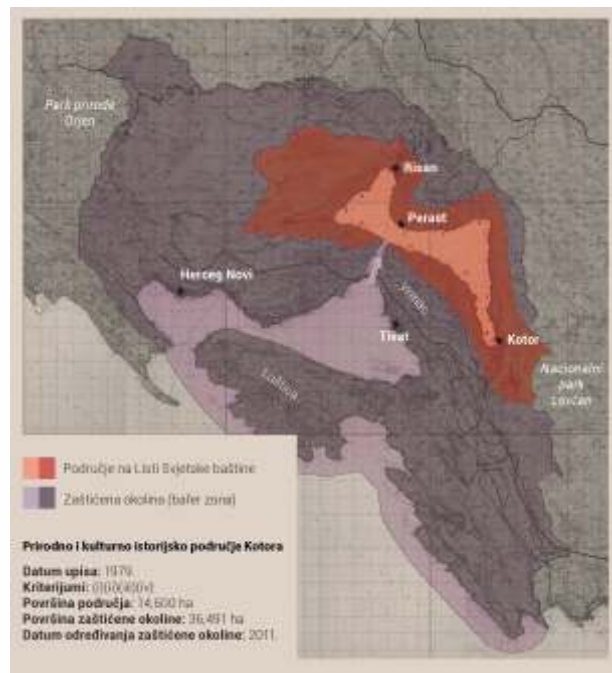
Zaštićena okolina Područja Kotora, kojoj pripada i teritorija opštine Tivat u cjelini, određena je polazeći od činjenice da Boka Kotorska predstavlja nedjeljiv region, jedinstvenu cjelinu sa brojnim kohezionim faktorima: Bokokotorskim zalivom sa četiri povezana manja zaliva, kao geografskom odrednicom, njegovim zaleđem sličnih prirodnih karakteristika, zajedničkom istorijom, tradicijom i baštinom. Zaštićena okolina Područja Kotora između ostalog obuhvata i: dio akvatorijuma Bokokotorskog zaliva sa Tivatskim zalivom, Tivat i naselja duž obale Tivatskog zaliva,

⁴ Operativne smjernice za primjenu Konvencije o Svjetskoj baštini

Tivatski arhipelag (poluotrovrvo Prevlaka, ostrvo Sveti Marko, ostrvo Gospa od Milosti), zapadnu stranu poluotrovrva Vrmac, poluotrovrvo Luštica.

Područje Kotora se tokom posljednje dvije decenije nalazi pod **velikom pritiskom prekomjerne urbanizacije** koja ozbiljno ugrožava njegovu izuzetnu univerzalnu vrijednost, na što ukazuje Komitet za Svjetsku baštinu UNESCO-a od 2003. godine. Nedopustive transformacije kulturnog pejzaža, devastacije i neadekvatna komercijalizacija kulturne baštine, gubitak izvorne namjene, ozbiljno narušavaju vrijednosti Područja Kotora i njegove zaštićene okoline.

Ukoliko se ove negativne prakse ubrzo ne promijene, status na Listi svjetske baštine UNESCO-a biće doveden u pitanje. „Predstoje izazovi za dalje definisanje zajedničkih razvojnih strategija za zaštićeno područje i njegovu zaštićenu okolinu, za integralno planiranje i za uspostavljanje ukupnog sistema upravljanja.“ Zbog toga je potrebna „veća svijest o tome da se **zaštićeno područje i njegova zaštićena okolina posmatraju kao integralni dio jedinstvenog kulturnog pejzaža Bokokotorskog zaliva.**“⁵

Napomena:

Osnovne informacije o Prirodnom i kulturno-istorijskom području Kotora, uključujući i Izjavu o izuzetnoj univerzalnoj vrijednosti, nalaze se na veb stranici UNESCO Konvencije o Svjetskoj baštini
<https://whc.unesco.org/en/list/125>

⁵ Retrospektivna izjava o izuzetnoj univerzalnoj vrijednosti, 2014.

Solila

Marija Nikolić

ZAŠTIĆENA PRIRODNA DOBRA NA TERITORIJI OPŠTINE TIVAT

Na teritoriji opštine Tivat, shodno Zakonu o zaštiti prirode do sada su **zaštićena tri prirodna lokaliteta**:

- **Solila – posebni rezervat prirode** (površina: 150 ha);
- **Veliki gradski park – spomenik prirode** (površina: 5,91 ha)
- **Plaza Pržno – spomenik prirode** (površina: 7,3 ha).

Ukupna površina pod zaštitom prirode trenutno iznosi 163, 21 ha, što čini 3,5 % ukupne površine opštine Tivat. U proceduri je proglašenje brda Vrmac za regionalni park prirode.

Solila – Solila uživaju i nacionalnu i međunarodnu zaštitu.

Na osnovu Zakona o zaštiti prirode, Tivatska solila su proglašena za **posebni (specijalni) rezervat prirode** 2008. godine. **Solila se stavljaju pod zaštitu radi očuvanja rijetkih, prorijedeđenih i ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, prevashodno ornitofaune i biljnih zajednica.**

Solila su od 2013. upisana na **Spisak međunarodno značajnih vlažnih područja RAMSAR konvencije**. Upisivanje znači dodjeljivanje međunarodnog stepena zaštite ovom, već zaštićenom području na osnovu nacionalnog zakonodavstva. Solila se nalaze i na spisku područja kandidata za Emerald područja pa se time se za ovo područje predviđa i da će postati dio mreže **Natura 2000**, onog trenutka kada Crna Gora uđe u Evropsku uniju

Iako se većina podataka o biodiverzitetu Tivatskih solila odnosi na ptice i u literaturi najviše pažnje polaže na **ornitološki značaj područja**, sa stanovišta biodiverziteta **najbitnije vrijednosti područja su rijetki i ugroženi tipovi staništa.**

Ukupno 111 vrsta ptica je dokumentovano u Tivatskim solilima, od čega su 47 vodene i močvarne ptice. Saveljić i Rubinić (2004) pobrojili su šest vjerovatnih gnijezdećih vodenih i močvarnih ptica, dok su Sackel i dr. (2006) pronašli 11 lokalnih ili migratornih gnijezdećih vrsta (među njima samo jedna pripada vodenim i močvarnim pticama), i sedam drugih vrsta za koje je gnijezđenje moguće ili vjerovatno (opet samo jedna od njih pripada vodenim i močvarnim pticama). Spisak dokumentovanih vrsta ptica, koji se nalazi u literaturi i drugim dostupnim izvorima o Tivatskim solilima, daleko je od toga da bude konačan.

Prirodna i kulturna baština Tivta

Uz nesumnjivi značaj kao prirodnog staništa brojnih vrsta, Solila imaju ništa manji **kulturno historijski značaj** koji ih kvalifikuje kao kulturno dobro – kulturni pejzaž, što bi ubuduće trebalo i ozvaničiti zaštitom u skladu sa Zakonom o zaštiti kulturnih dobara.

Na prostoru Solila nalazila se stara srednjovjekovna solana, za koju se pretpostavlja da je formirana u XIII vijeku, a moguće i ranije. Prvi put se u arhivskim izvorima pominje u XIV vijeku. Tokom XV, XVI i XVII vijeka je bila veoma aktivna, a njeno je djelovanje vjerovatno zamrlo tokom XVIII vijeka.

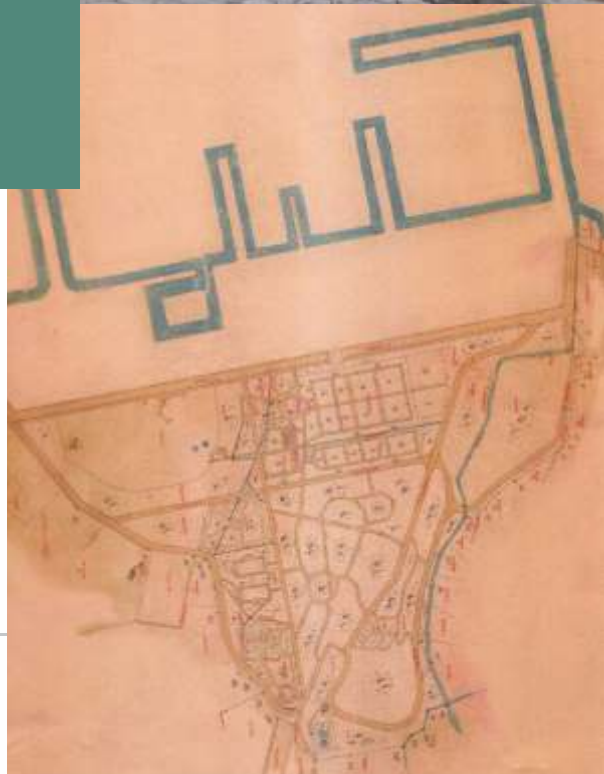
Na osnovu Glavnog projekta za prvu etapu izgradnje Solane iz 1959. godine, a nakon radova koji su bili izvedeni u dva navrata **1959-1961. i 1963.** godine, formirana je **nova Solana** koja je funkcionisala, i u kojoj se, prema navodima, **dvije sezone brala so**. Od ideje o obnovi proizvodnje soli konačno se odustalo krajem šezdesetih godina XX stoljeća.

Zemljane grobne humke Velika i Mala gruda iz bakarnog, tj. bronzanog doba (III milenijum p. n. e.) smještene u samom središtu Soliockog polja. **Austrougarski put Tivat–Krtole**, koji prelazi preko Solila, izgrađen je početkom XX vijeka.

Imajući u vidu kulturno historijski značaj nekadašnje solane i evidentne prorodne karakteristike ovoga lokaliteta, Studijom zaštite kulturnih dobara dat je prijedlog da se Solila kao cjelina zaštite kao nepokretno kulturno dobro – kao kulturni pejzaž.

veliki gradski park

Veliki gradski park

Veliki gradski park nalazi se u samom centru grada i prostire na površini od 5,92 ha.

Park je 1892. godine utemeljio admiral austrougarske mornarice Friherr Von Sterneck, o čemu svjedoči natpis na spomen-obilježju koje se nalazi u parku. Nastao je uporedo sa Arsenalom, bazom austrougarske ratne mornarice u vrijeme kada Tivat, kao grad nije postojao. Dugo vremena, brigu o parku je vodila Ratna mornarica koja je bila snažno prisutna u Tivtu, posebno u Arsenalu. Otuda je drugi, u narodu uobičajen, naziv parka **Mornarički park**. Među Tivćanima postoji priča da zahvalnost za bogatstvo biljnih vrsta kojima je oduvijek obilovaoduguje nekadašnjoj nepisanoj obavezi – da svaki pomorac koji je dolazio u Tivat sa dalekih putovanja donese stablo koje se sadilo u parku. Ova jedinstvena biljna oaza razvila se na širem prostoru ljetnjikovaca Radali i Verona, a koji su nestali sa nastajanjem Arsenalu.

Veliki gradski park je 1968. godine upisan u Registar zaštićenih objekata prirode SRCG rješenjem Republičkog zavoda za zaštitu prirode kao **hortikulturni objekat**. Na osnovu Zakona o zaštiti prirode iz 2014. godine, izvršene valorizacije (Studije zaštite) i definisanog prijedloga Agencije za zaštitu životne sredine Crne Gore, Skupština opštine Tivat, 2014. godine, donijela je Odluku o proglašenju **zaštićenog prirodnog dobra Veliki gradski park u Tivtu**. Odlukom se Veliki gradski park svrstava u vrstu "**spomenik prirode**", kategorija III- **značajno zaštićeno prirodno dobro lokalnog značaja**.

Plaža Pržno

Plaža Pržno se nalazi u zalivu Trašte na obali otvorenog mora. Plaža je u obalnom dijelu pokrivena vrlo finim sitnim pijeskom; ispred nje je plićak koji se proteže cijelom uvalom i blago spušta u dubinu. Dno podmorskog dijela plaže je takođe pokriveno najsitnijim pijeskom. Pješčana plaža je sa južne i sjeverne strane uokvirena stjenovitim obalama iza kojih su šuma makije na južnoj i šuma primorskog bora na sjevernoj strani.

Plaža Pržno je 1968. godine upisana u Registar zaštićenih objekata prirode SR CG rješenjem Republičkog zavoda za zaštitu prirode i prema tadašnjem Zakonu o zaštiti prirode iz 1961. godine svrstana u kategoriju "rezervat prirodnog predjela". *Od 2016. godine, u skladu sa aktuelnim zakonom o zaštiti prirode, „Plaža Pržno“ je zaštićena kao „spomenik prirode“, III kategorija, površina zaštićenog područja je 7,6 ha a površina zaštitnog pojasa obuhvaćena granicom iznosi 25 ha.*

Plaža Pržno

Vrmac - park prirode

U proceduri je zaštita još jednog područja prirode na teritoriji opština Tivat i Kotor, **parka prirode Vrmac**. Područje Parka prirode „Vrmac“ pripada opštinama Kotor (12.034.000 m² ili 50,9%) i Tivat (11.579.000 m² ili 49,1%) – Odluka o proglašavanju Parka prirode „Vrmac“ (Nacrt).

Ljudi su naselja na Vrmcu razvili prije onih na obali, pa na njegovim padinama nalazimo ruralna naselja, seoske puteve, terasaste dolce, brojne sakralne objekte, fortifikacije iz doba vladavine Austrougarske monarhije. Sve građevine su građene lokalnim kamenom u suvozdru u izvanrednom skladu sa prirodom i svjedoče o nekadašnjem načinu života stanovnika Vrmca i njegovoj interakciji sa prirodom koja ga okružuje. Danas ove prirodne i antropogene pejzaže prepoznajemo kao izvanredne primjere kulturnih pejzaža.

Sjeverne padine Vrmca koje se spuštaju u Kotorski zaliv su dio Prirodnog i kulturno-istorijskog područja Kotora upisanog na Listu svjetske baštine UNESCO-a i, a južni dio koji se spušta u Tivatski zaliv je njegova tampon (buffer) zona.

Vrmac - Gorazde

Buća Luković

Zorica Čubrović

Stari ljetnjikovci na području Tivta

Period nakon zemljotresa od 1979. godine karakteriše pojačano interesovanje za kulturnu baštinu svih područja Crne Gore pogođenih ovom prirodnom kataklizmom. To se posebno odrazilo u značajnim rezultatima sistematskog proučavanja Tivta kao i ambijentalnih cjelina koje se nalaze u okviru granica ove opštine. U veoma značajne rezultate ovih proučavanja spada identifikacija položaja i izgleda ljetnjikovaca na imanjima kotorske ali i peraške vlastele koja su se prostirala duž duž obala Tivatskog zaliva i u njegovom zaleđu. Ljetnjikovci na ovim imanjima nastajali su počev od srednjeg vijeka i u kontinuitetu se mogu pratiti sve do XVIII vijeka. Tokom XVIII vijeka, društvene promjene dovode do promjene vlasništva nad imanjima kotorskih plemićkih porodica Buća, Drago, Bizanti, Vrakjen, Pima-Paskvali, Jakonja, Bolica..., odnosno, prelazak imanja u ruke imućnih porodica uglavnom Prčanja, Dobrote, kao i drugih mjesta koja u tom periodu doživljavaju privredni uspon. To su

porodice Verona, Luković, Lazari, Vizin, Tripković, Ivanović i druge.

U ljetnjikovcima se uglavnom nastavlja o način života kakav je postojao i u vrijeme njihove gradnje. U skladu sa idealima svog vremena, vlasnici ljetnjikovaca boraveći u prirodi, na svojim posjedima, staraju se takođe o obradi imanja, sabiranju i preradi plodova. Na njihovim imanjima su sudeći po podacima u sačuvanim arhivskim izvorima postojali njegovani vrtovi, ribnjaci, voćnjaci, vinogradi, maslinjaci, sijalo se žito... Na imanjima su postojali bunari a na potocima ili u prizemljima pomoćnih zgrada mlinovi. Organizacija ljetnjikovaca podrazumijevala je obrazac koji je prilagođavan uslovima terena i ukusu vlasnika. Unutar ogradnih zidova građenih od kamena nalazila se stambena zgrada prema čijoj osi je vodila staza oivičena nizom kamenih stubova i natkrivena lozom. U blizini stambene zgrade nalazila se porodična kapela, obično upravno postavljena na stazu koja je od ulazne kapije vodila ka glavnom portalu kuće. Ljetnjikovac je bio utvrđen samostalnom odbrambenom kulom ili bastionom na uglu. Zgrada i kula su bile snabdjevene posebno oblikovanim puškarnicama koje su služile za odbranu.

Na obali mora bio je izgrađen pristan za brodove a uz zid ka moru stajale su ekonomske zgrade. Vrt ispred stambene zgrade bio je ukrašen mediteranskim biljkama i cvijećem. Vrh odbrambene kule pretvaran je u otvorenu lođu, odnosno, paviljon za boravak na svježem vazduhu i uživanje u vizurama na more i okolne kultivisane pejzaže.

Niz ljetnjikovaca na obali po stepenu sačuvanosti i razvijenoj koncepciji reprezentuju one cjeline koje su pripadale porodicama Buća-Luković (Tivat), zatim Pima-Paskvali (Belane), Verona-Bizanti (Račica) i Zmajević-Jakonja (Donja Lastva). Arhitektura ovih ljetnjikovaca pokazuje da su najstariji sačuvani arhitektonski elementi mogli nastati u drugoj polovini XIV vijeka (kapela Sv. Antona u kompleksu Pima-Paskvali). Druga pouzdano datovana građevina nastala u okviru ljetnjikovaca je kula u kompleksu porodice Buća o čijoj pregradnji, kako se smatra, govori natpis iz 1548. godine u kome se pominje "majstor Vićenco, sin Mihaila iz Lastve".

Na obali južnije od pomenutih ljetnjikovaca nalazi se Župa sa ostacima kompleksa Bizanti, zatim kompleks Verona-Bizanti, u Račici. Na

prilazu Prevlaci nalaze se utvrđeni ljetnjikovci Dančulovina i Grgurevina, kao samostalne cjeline okružene kultivisanim pejzažom.

Na padinama Vrmca je Ricovina sa kapelicom iz 1687. godine podignutom u čast Gospe od Karmena, Sv. Franciska i Sv. Nikole. Njeni ktitori, kako je zabilježeno na natpisu na zapadnoj fasadi, bili su braća Rico. Gotički stilski elementi zastupljeni u njejoj arhitekturi, međutim, govore da se ovdje nalaze u sekundarnoj upotrebi.

O ktitoru kapelice Sv. Jakova (Jakalj), građene u renesansnom stilu, tek buduća istraživanja mogu pružiti šira saznanja o ljetnjikovcu kome je izvorno ova kapelica pripadala. Isto se može reći i za ostale nedovoljno sagledane i proučene cjeline: Drago (Seljanovo); Jakonja, Kuća kapetana Nikolića i kompleks Zmajević (Donja Lastva); Beskuća (Mrčevac), Vrakjen (Gornje Seljanovo), Buća (Žorovo), Verona, Radali i dr. o čijoj prošlosti, arhitektonskim i pejzažnim karakteristikama tek treba da se steknu neophodna saznanja.

Crkva Sv. Roka

foto Duško Miljanić

Zorica Čubrović Najvažnije sakralne građevine na teritoriji današnjeg Tivta

Pregled sakralnih građevina Tivta ukazuje na njihovu starinu, hronološku slojevitost i izuzetnu tipološku raznovrsnost. Ove odlike predstavljaju odraz istorijskih zbivanja na prostoru Boke Kotorske u cjelini, pa i na prostoru današnjeg Tivta gdje nalazimo sakralne građevine u velikom broju. Njihova raznovrsnost ujedno odražava način života koji je na ovom prostoru u kontinuitetu postojao kroz dugi niz vjekova.

Na prostoru Tivatskog arhipelaga, kojeg čine poluostrvo Prevlaka, ostrvo Stradioti i Otok Gospe od milosti, nalaze se najstariji i najznačajniji sakralni kompleksi današnjeg Tivta.

Na poluostrvu Prevlaka, kako pokazuju arheološka istraživanja, nalazi se višeslojni arheološki lokalitet sa najstarijim graditeljskim slojem iz IV vijeka i evidentnim ostacima sakralnih građevina koje potiču iz vremena predromanike (IX–XI vijek) i rane romanike (XII vijek). Na ovom prostoru, počev od 1221. godine, jedno vrijeme se nalazilo sjedište Zetske episkopije. U XV vijeku, manastir je opustio i od tada do danas je u ruševnom stanju.

Na jugozapadnoj strani Prevlake, nalaze se ostaci trobrodne crkvene građevine čiji je istočni dio sa tri apside sačuvan do visine od približno 1,0 m. Centralna apside je polukružna spolja i unutra a bočne apside su spolja pravougaone a unutra polukružne. Ova crkva je po razmjerama i po tehnici gradnje sačuvanih djelova veoma slična kotorskoj Katedrali Sv. Tripuna, sagrađenoj 1166. godine. Unutar njene glavne apside, nalazi se polukružna apside druge crkvene građevine manjih dimenzija, čiji hronološki odnos prema većoj crkvi nije pouzdano utvrđen.

Brojni komadi reljefnog ukrasa i natpisi sa Prevlake ukazuju na njihovu sličnost sa kamenom plastikom kotorskih crkava Sv. Mihaila i Katedrale Sv. Tripuna.

Crkvu Sv. Trojice, koja se nalazi sjeveroistočno u odnosu na arheološki lokalitet, podigla je kontesa Ekaterina Vlastelinović 1833. godine.

Gotičkom periodu pripada i crkva sa samostanom Gospe od Milosti podignutim na istoimenom ostrvu u okviru Tivatskog arhipelaga. Samostanski kompleks sa crkvom nastao je, kako se pretpostavlja, na mjestu antičkog svetišta posvećenog Junoni Lucini, zaštitnici porodilja. Samostanski kompleks karakteriše sačuvana originalna struktura sa razvijenim oblicima samostanske arhitekture dugog kontinuiteta počev od XV vijeka do danas.

Najstarije sačuvane crkve nastajale su i na padinama Vrmca. Jedna od njih je Crkva Sv. Srđa

na Đurđevom brdu, čiji natpis se datuje u period od IX do XI vijeka. Iznad nadvratnika ulaznog portala ove jednobrodne građevine sa neuobičajenom visinom u odnosu na veličinu osnove, uzidan je natpis u kojem se kao ktitor pominje đakon Albelinus, sin Bergolina, koji sa svojom braćom podiže hram u čast svetih Srđa, Nikole i Dimitrija.

U neposrednoj blizini Sv. Srđa nalazi se i Crkva Sv. Šimuna na čijoj zapadnoj fasadi je u najnovije vrijeme otkriven natpis sa pomenom ktitora Sergija de Buda, kotorskog plemića čije ime je sačuvano u dokumentima iz XII vijeka. Današnje crkve Sv. Srđa i Sv. Šimuna su mlađe u odnosu na značajne natpise na njihovim ulaznim fasadama, ali njihov položaj svakako odražava kontinuitet starijeg kulturnog mjesta.

Na brdu Gradac u selu Bogdašići nalazi se drevni hram posvećen Sv. Petru. Današnji izgled jednobrodne crkve sa dvjema bočnim kapelama, predstavlja rezultat brojnih pregradnji. Pretpostavlja se da je na mjestu crkve podignute 1269. godine, u vrijeme zetskog mitropolita Neofita, čije sjedište je bilo na Prevlaci, postojao stariji hram u okviru samostana na koji ukazuje natpis sa pomenom Regolusa, graditelja klaustera. Ćirilski natpis episkopa Neofita ugrađen je na zapadnoj fasadi a latinski natpis Regulusa se nalazi u unutrašnjosti crkve, na južnom zidu.

Za južnu kapelu ukrašenu freskama iz druge polovine XIII vijeka, utvrđeno je da predstavlja

ostatak hrama iz Neofitovog vremena, a kapela na sjevernoj strani dograđena je u drugoj polovini XIX vijeka. Iz tog vremena potiče i dograđeni zapadni dio crkve. Arhitektonska istraživanja ograničenog obima, vršena u novije vrijeme, nijesu pružila podatke o vremenu gradnje broda i pravougaone apside crkve. Tek će arheološka ispitivanja u temeljnoj zoni omogućiti nova saznanja u odnosu na relativnu hronologiju građenja u okviru složenog sakralnog kompleksa Crkve Sv. Petra.

Crkva Sv. Ivana u selu Bogišići je pretrpjela rušenje u zemljotresu od 1979. godine. Tada je uočeno da se na njenom južnom zidu, ispod poznijeg maltera, nalaze do tada nepoznate freske. Ovaj nalaz je usmjerio dalji rad na proučavanju i zaštiti građevine čemu se pristupilo tokom 2004/05. godine.

U sprovedenim arheološkim i arhitektonskim istraživanjima, uočena je složena geneza ove građevine čija je najstarija faza predstavljala kasnosrednjovjekovnu crkvu koja nastavlja tradiciju starog kulturnog mjesta u okviru praiorijske gradine na uzvišenju između sela Bogišići, Đuraševići i Radovići.

U blizini Crkve Sv. Ivana, krajem XVIII vijeka podignuta je Crkva Sv. Jovana sa kulom-zvonikom na zapadnoj strani.

Prostorom obližnjeg sela Radovići dominira kupolna Crkva Sv. Gospođe čiji ikonostas predstavlja rad slikara Aspiotija s kraja XIX vijeka.

U selu Radovići nalazi se i jednobrodna Crkva Sv. Spasa.

Crkva Sv. Luke u selu Gošići podignuta je na ilirskoj gradini. Njen dominantni položaj naglašen je i Kulom zvonikom koji predstavlja jedan od najistaknutijih orijentira šireg prostora.

Crkvu sv. Marije u Gornjoj Lastvi je, prema sačuvanom natpisu otkrivenom u prvoj polovini XX vijeka, sagrađio Marin Simonis, 1410. godine. Porodica Simonis poticala je iz Kotora kao i porodica Drago čiji grb je urezan na jednoj grobnoj ploči u ovoj crkvi.

Gotičkom razdoblju (sredina XV vijeka) pripadaju kapelice na južnoj strani tjesnaca Verige. To su crkvice Gospa od Anđela i Gospa od snijega (Gospa od Rizi). Prvobitna kapela u kompleksu crkve Gospe od Anđela pretvorena je u oltarski prostor mlađe, produžene crkve koja je, takođe, građena u gotičkom stilu. Prvobitna kapelica Gospe od snijega nastala na obali južne strane Veriga posjeduje arhitektonske karakteristike slične karakteristikama prvobitne kapele Gospe od Anđela.

Obje kapele učestvuju u oblikovanju kulturnog pejzaža Bokokotorskog zaliva u kome predstavljaju karike prvog ni za crkava, uz more. Priobalnom nizu pripadaju i crkvice Sv. Antona (Belane), Sv. Mihovila u kompleksu Buća (Tivat), Sv. Ivana (Tivat), Anuncijata (Seljanovo).

Srednjovjekovna crkva Sv. Antona (Belane) odavno već privlači pažnju istraživača. Posebnu pažnju počev od druge polovine XIX vijeka istraživači posvećuju njenom natpisu uklesanom na malom zvoniku na preslicu, postavljenom na zapadnoj fasadi crkve; na natpisu se nalazi pomen bosanskog kralja Tvrtka I i rimskim brojevima urezana 1373. godina. Natpis ispisan u dva reda glasi:

**Quā rex Tvartko fidē voluit violare coroā
En fulget meritis ipsa dicata suis**

Prema tumačenju Petra Šerovića, natpis se može prevesti kao: "Ona ista vjera koju je kralj Tvrtko htio krunom da naruši, evo se sjaji pošto je njegovim zaslugama svečano priznata."

Crkva Sv. Antona je zanimljiva i po svojoj arhitekturi. Izgrađena je kao porodična kapela na imanju kotorske vlasteotske porodice Pima – Paskvali koja je zajedno sa najuglednijim plemićkim porodicama Kotora, kao što su porodice Drago, Buća, Bizanti, Vrakjen, Jakonja i dr. posjedovala svoje ljetnjikovce na obalama Tivatskog zaliva. Crkva je prvobitno predstavljala otvorenu kapelu pravougaone osnove, bez apside, čiji je zapadni zid sa vratima i rozetom nastao u poznijoj fazi. Unutrašnjost crkve je u cjelini oslikana u fresko tehnici. Na svodu se ispod poznijih premaza naziru u tri reda naslikani grbovi kotorske vlastele sa njihovim imenima na svitcima postavljenim iznad grbova. U podnožju svoda, nalazi se kameni vijenac čiji je profil

karakterističan za kotorsku romaniku. Na zidovima ispod vijenca, ne može se zapaziti stariji slikarski sloj, iako je vjerovatno sakriven ispod poznijih premaza, koji su, takođe, brižljivo riješeni.

U najvišoj zoni, na istoimenom brdu, nalazi se Crkva Sv. Vida (Vidovo Brdo). Orjentisana je u pravcu istok-zapad. Nad zapadnim zidom je zvonik na preslicu sa jednim zvonom. U zapadnu fasadu ugrađeno je nekoliko preromaničkih fragmenata.

Osim kapelica čiji prostorni raspored, arhitektura, natpisi i umjetnička obrada (freske, reljefni ukrasi) predstavljaju izuzetno značajan potencijal za kulturološka i naučna istraživanja, njihovo očuvano okruženje predstavlja značajan potencijal za proučavanje načina života koji je na padinama Vrmca, na obalama i u zaleđu Tivatskog zaliva, trajao sve do prvih decenija XX vijeka.

Na ovom području, pored brojnih crkava građenih u tradicionalnom maniru, prisutni su i razvijeni oblici baroknog stila čiji reprezentativni primjer predstavlja Crkva Sv. Antona u Lepetanima. Enterijer ove crkve kao i crkava Sv. Marije (Gornja Lastva) i Sv. Antona (Tripovići) odišu baroknim duhom kojeg reprezentuje obrada zidova, podova, horskih galerija, bogato ukrašenih mermernih oltara, kao i slike na platnu, kamene posude za osvećenu vodu, crkveni mobilijar...

Posebnu karakteristiku kontinuiteta gradnje predstavljaju crkvene građevine nastale krajem

XIX i početkom XX vijeka. U tu grupu spadaju dvije reprezentativne građevine izvedene prema projektima arhitekta Milana Karlovca – Crkva Bokeljskih Mučenika u Krašićima i Crkva Sv. Roka u Donjoj Lastvi.

Kupolna Crkva Sv. Save u Tivtu reprezentativna je građevina nastala po projektu arh. Momira Korunovića. Započeta je 1938. godine a dovršena nakon Drugog svjetskog rata.

Svaka crkvena građevina ponaosob, kao i sakralno graditeljstvo Tivta posmatrano u cjelini, predstavlja izuzetno blago, riznicu koja u sebi čuva neprekinuti kontinuitet trajanja i života ljudi koji su na njih bili upućeni.

Manastir Svetog Arhangela Mihaila - Miholjska prevlaka

Gornja Lastva

Marija Nikolić

Gornja Lastva

Gornja Lastva je malo mjesto mediteranskog ugođaja na brdu Vrmac koje razdvaja Tivatski i Kotorski zaliv. Nalazi se na 300 m nadmorske visine i udaljena je oko 3 km, lokalnim asfaltnim putem, od jadranske magistrale. Smještena je na osunčanoj padini brda Vrmac, sa apsolutno jedinstvenim pogledom na Tivatski zaliv i dalje, preko poluostrva Luštica, na otvoreno more. Naselje baš na tom mjestu, postoji od davnina.

Gornja Lastva je u vrijeme svojega punoga života, u prvoj polovini XX vijeka, imala više stotina stanovnika i više od 100 stambenih objekata. Bila je ekonomski zaokružen sistem, stanovništvo je gajilo stoku i obrađivalo zemlju tako da je proizvodilo hrane dovoljno za svoje potrebe. Na okolnim su padinama bili vinogradi, maslinjaci, voćnjaci... Gornja je Lastva bila organizovana u svoju opštinu do Drugog svjetskog rata, imala je školu od 1845. godine, župnika, tamburaško društvo... Lastovljani su bili vješti zanatlije, posebno zidari. Mnogi su navigavali na bokeljskim brodovima.

Kamen kao osnovni građevinski materijal i mediteransko bilje u kojem se naselje skriva, odslikavaju prepoznatljiv mediteranski ambijent. Od nastanka naselja, kamene kuće su građene i razgrađivane da bi se na njihovom mjestu gradile nove, savremenije. Mnoge kuće su vremenom napuštene i međe urušene, ali autentičnost tradicionalnog načina gradnje i ukupnog ambijenta vidljiva je i danas. Najbolje očuvane i najmarkantnije kuće u naselju potiču uglavnom iz XIX vijeka. Iz istoga je doba i dobro očuvani mlin za masline u kojemu je i danas moguće mljeti masline kao nekada, a mlin se pokreće ljudskom snagom. Zbog toga su se u vrijeme meljave maslina u mlinu okupljali mještani, čula se pjesma... U selu je nekada postojalo sedam mlinova, što nam govori koliko je samo maslina bilo na imanjima Gornje Lastve. A niže ispod sela, na potoku je postojala i vodenica za žito, dok je u samom selu bilo 12 gumna – mjesta na kojima se vršila pšenica.

Na najljepšem mjestu u selu, na vidikovcu koje mještani zovu “na brdo”, nalazi se župna crkva Rođenja Bogorodice, Svete Marije. Građena je u XIV vijeku i u njoj su brojne i vrijedne umjetnine: oltar od raznobojnog mramora, oltarna pala sa slikom Bogorodičinog rođenja, za koju se vjeruje da je djelo venecijanskog slikara Andrea Trevisana, romanički zlatni križ, oltarna slika zvana Gospa od Lovrata... Rođenje Bogorodice se

slavi 8. septembra i to je i krsno ime Gornjolastovskih familija.

Još starija je mala Crkva Svetoga Vida koja je podignuta u IX vijeku i nalazi se na vrhu istoimenoga brda iznad Gornje Lastve. Ona je bila seoska crkva prije izgradnje Crkve Svete Marije i oko nje je bilo seosko groblje. Sv. Vid se obilježava 15. juna i to je jedini dan u godini kada se u crkvi obavlja obred. Oltarna slika Sv. Vida se čuva u Crkvi Sv. Marije, a iznosi se na praznik Svetoga Vida.

Poslije Drugog svjetskog rata, slijedom širih ekonomskih i političkih kretanja, Gornja Lastva bilježi stalni pad broja stanovnika. Stanovništvo se seli bliže moru, odnosno radnom mjestu, najčešće u Donju Lastvu ili u Tivat. Lastovljani odlaze i u druga mjesta kroz Boku, a nerijetko i dalje.

Većina Lastovljana danas žive uglavnom u Donjoj Lastvi i Tivtu, a u Gornju Lastvu dolaze povremeno. Bogata kulturna i ekonomska prošlost ima snagu koja pokreće i današnje generacije Lastovljana, organizovane u Udruženje Napredak. Udruženje je organizator brojnih kulturnih manifestacija koje okupljaju brojnu publiku. Najpoznatija i najdugovječnija je Lastovska Fešta koja se održava od 1974. godine, tradicionalno prve subote avgusta. Uz Feštu, vrlo su popularni i Dani pejzaža u okviru kojih se organizuju jazz koncerti, koncerti klasične i

klapske muzike – Muzika u svitanje, Jazz u noći punog mjeseca, Pozdrav ljetu ... Udruženje često organizuje izložbe, najčešće fotografske, a u saradnji sa Foto kino klubom Mladost koji je takođe osnovan u Gornjoj Lastvi šezdesetih godina XX vijeka.

Gornja Lastva je danas popularno izletišta i mjesto kulturnih i edukativnih manifestacija. Zahvaljujući svome položaju na padini Vrmca, i saobraćajnoj dostupnosti, ona je polazna ili krajnja tačka pješačkih izleta preko brda Vrmac.

Crkva Male Gospe, Gornja Lastva

Neven Staničić

Kulturni objekti, institucije i manifestacije u XIX vijeku do danas

Upoređujući mogući potencijal sa objektivnim uticajem kulturnih objekata, institucija i „tradicionalnih“ manifestacija, za eventualno formiranje prepoznatljivog „brenda“ u aktuelnoj turističkoj ponudi na području tivtaske opštine, relativno jasno je uočljiv nesrazmjer između onoga što možemo zabilježiti kao prepoznatljivu ponudu, od iskorišćenog načina njenog prezentovanja u navedene svrhe. Počev od geografskih osobenosti, odrednice poput za Crnu Goru recimo neuobičajenih ostrva na primjer, a u Tivatskom zalivu ih imamo dva, do takozvanog „landmarkera“, repera, uočljive tačke, za koju se mogu vezati adekvatne priče, predanja i činjenice od posebnog uticaja za karakteristično i prijemčivo prepoznavanje destinacije.

Na jednoj strani, tako ostajemo bez mogućnosti za plasiranje objektivno veoma zanimljivih i „upotrebljivih“ podataka: o Crkvi „Gospe od

Tivat

Milosti“ i skulpturi Blažene Bogorodice na istoimenom ostrvu, posebno u sinergiji sa žrtvenikom antičke **boginje Junone**, boginje plodnosti, koja se nalazi na istom mjestu; samostanu koji datira iz XIV i XVI vijeka, odnosno, susjednom višeimenom „Školju“; ostrvu „ Sv. Gabrijela“, „Sv. Marka“, odnosno „Stradiot i“ koji čuva priče o cijelom jednom ratničkom narodu, plemenu grčko-albanskih korijena, koje je obilježilo XVI i XVII vijek i ne samo ovog dijela Boke i Crne Gore, već i širih evropskih prostora toga vremena. Priče, obogaćene i detaljima poput kape, noža, konja, konačno i jezika koji su prepoznati kao njihova posebnost. U istoj ravni su i poluostrva, **Prevlake**, „Sv Mihovila/Mihaila“, Župe, zatim **Vrmca**, područje **Solila**, zaliva „Sv Trojstva“, odnosno „Vale Zgreb“, **Velikog gradskog parka** itd. U koliko mjeri ulaganja u uslovnu „promociju“ ovih prostora, mogu donijeti benefite, najbolje pokazuje primjer turistički najposjećenijeg i najpoznatijeg, nautičkog kompleksa **Porto Montenegro**, kojeg će kao ekskluzivnu destinaciju i vezu sa istorijom Tivta vizuelno simbolisati jedna lučka dizalica, odnosno, možda takođe nedovoljno aktuelizovana, a potencijalno veoma dojmjljiva simbolika objekta autentične podmornice Jugoslovenske ratne mornarice, kao ekspanata ovdašnje muzejske zbirke. Bolje reći Tivta, kao „Arsenala“, podmorničke i vojne baze, od vremena Austrougarske monarhije do kraja XX vijeka,

svakako uključujući i prisutna imena njenih najpoznatijih reprezentata: Karla Denica, Miloša Hortija, Maksimilijana fon Šterneka, konačno i narodnih heroja: Milana Spasića i Sergeja Mašere.

Uskraćeni za baštinjenje takozvanog „Spasovdana“, odnosno „Spasova“, kao svojevremeno „tradicionalne“, veoma popularne crkveno svetovne manifestacije, koja vremenom dešavanja (polovina maja), sadržajem i brojnošću učesnika, sugerise gotovo idealan početak turističke sezone, na drugoj strani i..., za sada, još uvijek nedovoljno sagledanim i iskorišćenim mogućnostima turističke rearfirmacije tradicije „Bućarske olimpijade“ – 70 godina, koja reprezentativno baštini najstariju sportsko takmičarsku igru i domicilni način okupljanja mještana oko nje; kao i brojnih manifestacija koje su izgubile traga u prošlosti... za preporuku „tradicionalnog“ nam ostaju dešavanja oko „Fešte u Gornjoj Lastvi“, koja takođe, tokom zavidnog poluvjekovnog trajanja, prve subote u avgustu, između ostalog nudi i mogućnost praćenja takođe tradicionalnog i inače veoma rijetko dostupnog Kola Bokeljske mornarice.

Međutim, kao što regionalno prepoznatljive, novouspostavljene kulturne „specifičnosti“ Tivta, poput Festivala Mediteranskog Teatra “Purgatorija“ ili recimo Made in New York Jazz Festival – Montenegro, a nažalost ne i brojni drugi vrijedni projekti, od muzičkih „World Music“,

preko gastronomskih „Žučnica fest“ itd, počivaju na profesionalnom menadžmentu, tako bi za poželjne rezultate i ostvarivanje adekvatnog „imidža“ i ukupnu kulturnu ponudu Tivta u najširem smislu, pojedine prijedloge ponude trebalo makar marketinški povjeriti odgovarajućim organizacijama i agencijama, fondove da ne spominjemo, **apsolutno poštujući** do sada **postignute i već zapažene rezultate** takozvanog „NVO sektora“ i **amaterske ljubavi na kojoj opstaju**.

Gornja Lastva

Kulturno zavičajno udruženje NAPREDAK Gornja Lastva pod ovim imenom djeluje od **1999. godine**, kada je u Crnoj Gori donesen prvi Zakon o nevladinim organizacijama i Društvo je time svoje akte imalo obavezu da uskladi sa ovim Zakonom. Međutim, Udruženje baštini i nastavlja bogatu tradiciju kontinuiranog djelovanja više kulturnih društava koja su postojala u Gornjoj Lastvi, od kojih je prvo bilo Hrvatsko tamburaško društvo "Napredak" iz Gornje Lastve, osnovano 1919. godine.

Ciljevi Udruženja Napredak su očuvanje ambijenta, prirodnog, kulturnog i ruralnog graditeljskog nasljeđa Gornje Lastve i uopšte; očuvanje i zaštita kulturno-istorijskog materijalnog i nematerijalnog nasljeđa; sakupljanje, čuvanje i prezentacija dokumenata i predmeta kulturno-istorijske

prošlosti Gornje Lastve; podsticanje razvoja izletničkog i seoskog turizma i odgovarajuće turističke ponude, a u skladu sa programom obnove Gornje Lastve; obnova maslinarstva, voćarstva te obnova agrikulturnih djelatnosti. Udruženje je realizovalo niz projekata, naučnih skupova, tribina, okruglih stolova o zaštiti graditeljskog nasljeđa i prirodnog okruženja, obnovi poljoprivrede i maslinarstva, razvoju ruralnog turizma. Uz pomenute aktivnosti, naročito izdvajamo organizovanje kulturnih manifestacija, izložbi i koncerata svake godine tokom ljetnje sezone, događaja koji su veoma posjećeni i popularni.

KZU Napredak je član dvije paneuropske organizacije –**Evropa Nostra** i **Evropskog saveza prostornih planera**.

Prirodna i kulturna baština Tivta

Izdavač

Kulturno zavičajno udruženje NAPREDAK

Za izdavača

Zoran Nikolić

Koordinatorica projektnih aktivnosti i urednica

Marija Nikolić

Lektura

Danijela Đilas

Fotografije

Aleksandra Kapetanović, Marija Nikolić, Anton Gula Marković

Grafički dizajn i priprema za štampu

Ivan Radulović

Štampa

IVPE Cetinje

Tiraž

350

Tivat 2023

Projekat je odobren na Konkursu Turističke organizacije Tivat za projekte valorizacije kulturne baštine koji se odnose na arheološka istraživanja, konzervatorske i restauratorske radove, rekonstrukciju i promociju kulturnih dobara na teritoriji Opštine Tivat 2022

*Gornja
Lastva*